

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Ніколаєва Тетяна Михайлівна
Погорєлова Інна Сергіївна

Проблема резистентності та реституції культурно-історичної спадщини України в умовах російської агресії: політико-державний аспект

УДК 94:7.06+35
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.20>

Ніколаєва Тетяна Михайлівна
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри політичних
технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6772-5928

Погорєлова Інна Сергіївна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6560-242X

У статті зазначається важливість резистентності та реституції культурно-історичної спадщини, оскільки захищаючи її, українці захищають свою національну ідентичність. Ці питання регулюються нормативно-правовою системою, зокрема, Конституцією України, ратифікованими Верховною Радою України міжнародними конвенціями, законами України «Про охорону культурної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» ін. й діяльністю органів державної влади України. Збройна агресія РФ спричинила втрату великої кількості пам'яток культурної спадщини України. Звертається увага на недоліки в законодавчій базі, а саме: у відсутності законів та внесенні змін до законодавства, які регламентують діяльність певних державних інституцій щодо обліку та захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту, в умовах воєнного часу.

У дослідженні розкрито практичну діяльність державної влади, щодо збереження культурно-історичної спадщини, зокрема: вжиті заходи МКІП з метою захисту культурних цінностей, культурної спадщини в умовах воєнного стану. Охарактеризовано проблеми інституційного, правового, організаційного характеру щодо реалізації політики зі збереження культурної спадщини у сучасних реаліях. Визначено негативні тенденції у сфері збереження культурно-історичної спадщини: значні руйнування й пошкодження російськими військами пам'яток, вивезення культурних цінностей, проблеми фіксації та моніторингу, повільного наповнення Державного реєстру культурного надбання, відсутність повної системи електронних інформаційних ресурсів культурної спадщини України. Підкреслено важливість вчасної евакуації культурних цінностей, їх повний облік та оцифрування. Простежується загарбницька мета рф та культурний геноцид щодо культурно-історичних надбань українського народу, а також намагання знищити ідентичність народу, через знищення культурних цінностей. Окреслюються чинники, що сприятимуть покращенню ситуації зі збереженням культурно-історичної спадщини.

Автори проаналізували досягнення України у сфері резистентності та реституції культурно-історичної спадщини. Зокрема, активна співпраця з ЮНЕСКО, міжнародними організаціями щодо збереження, відновлення і повернення культурної спадщини України. Сформульовано пропозиції удосконалення державної політики щодо захисту і збереження культурної спадщини. Автори узагальнили ключові напрямки здійснення державної політики України щодо повернення та реституції культурних цінностей.

Ключові слова: державна політика, культурно-історична спадщина, денацифікація, війна, культурний геноцид, культурні цінності, громадська ініціатива, стратегія держави, Україна, ЮНЕСКО, резистентність, реституція, компенсаторна реституція.

Вступ. Збереження та охорона культурно-історичної спадщини була і є одним з пріоритетних напрямків зовнішньої і внутрішньої культурної політики України. Пам'ять про історію, що втілена у рухомих, та нерухомих пам'ятках є важливою складовою національної самоповаги та розвитку народу, який є зберігачем й охоронцем цих пам'яток, а також пам'яті про минуле, про своє коріння, свою етнічність й достойне представлення нашої країни на міжнародному рівні. Тому охорона культурної спадщини є зобов'язанням нашої держави як перед народом України, так і перед світовою спільнотою.

Знищуючи українські міста та села, вбиваючи і гвалтуючи мирних мешканців, руйнуючи і грабуючи українську національну спадщину, рф оста-

точно засвідчує ознаки культурного геноциду у цій війні, мета якої стерти український народ і його корені. Швидше застосовуючи ідеї Альфреда Розенберга (один з ідеологів націонал-соціалістів) про те, що достатньо знищити пам'ятки культури народу, щоб уже в другому поколінні він припинив своє існування як нація. Ще до нападу на СРСР саме він подав Гітлерові план вивезення до Німеччини культурних цінностей слов'янських народів. Така політика і викликала необхідність реституції (повернення) культурних цінностей втрачених Україною під час Другої світової війни, що було підняте у кінці 40-х рр. XX ст., незавершене і досі стоїть перед Німеччиною і Україною. Проблемним є те, що вивіз та облік українських цінностей і досі не досліджений. Значні труднощі у пошуку вилуче-

них цінностей спричиняє той факт, що під час війни була втрачена або знищена облікова документація музеїв, а працівники музеїв уже пішли з життя. Тому доля багатьох українських шедеврів маловідома: чи осіли в музейних збірках Німеччини, де їх ще можна було б якось виявити і впізнати, або в приватних колекціях, або в російських музеях, як «радянські». Навіть якщо вдасться побачити наші реліквії, то відсутність документів, які підтверджують, що дану культурну спадщину дійсно викрадено з українських музеїв, не дає змоги на їх повернення.

З огляду на це актуальним є аналіз державної політики щодо питання збереження культурних пам'яток, оскільки на території України нараховується майже 130 тис. пам'яток; 6 культурних пам'яток (+1 природна) перебувають у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; 17 об'єктів занесені до його Попереднього переліку [1]. Державний реєстр національного культурного надбання містить перелік унікальних музейних предметів Музейного фонду України, який складає 226 об'єктів [2]. В умовах повномасштабної війни проблема резистентності та компенсаторної реституції культурно-історичної спадщини, її культурних цінностей гостро постали перед Україною. У сучасних реаліях вирішення цих питань має стати однією із важливих складових стратегії держави.

Проблемами культурної спадщини займаються ряд вітчизняних науковців: В. Антипенко, В. Акуленко, В. Горбик, О. Іконніков, В. Максимов, В. Холодок ін.; дослідження її правового регулювання представлені роботами Н. Іванової, Т. Каткової, Б. Криволапова, Д. Ковалю, Т. Курило, О. Мельничук, О. Усенка, а також зарубіжних вчених: Ішвара Бат, Г. Кардучі, В. Ковальські, Дж. Мерріман, Р. Нахлік, Е. Поснер, Р. О'Кіф, Дж. Томан. Так, професор В. Антипенко досліджував питання терористичних загроз культурним цінностям, а В. Максимов приділив увагу міжнародно-правовим інструментам, спрямованих на захист української культурної спадщини. Дослідження науковця Д. Ковалю розкривають аналіз захисту культурних цінностей у міжнародних організаціях ще на початку вторгнення військ РФ на територію України. Корисними та повчальними на наш погляд, щодо захисту культурно-історичної спадщини є роботи зарубіжних вчених: Р. О'Кіффі – внесок у розвиток доктрини захисту міжнародної культурної власності; Дж. Томан – захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, з аналізом Гаазької конвенції 1954 р., на думку багатьох фахівців, залишається ключовою роботою щодо захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту; К. Чемберлен у роботі «Війна та культурна спадщина», наголошує про юридичну відповідальність керівництва збройними силами, які повинні знати та поважати норми міжнарод-

ного права щодо культурних цінностей в умовах воєнних дій.

Разом з тим, з 24 лютого 2022 р. проблема резистентності та реституції культурно-історичної спадщини загострилася. Умови ведення війни противником та порушення ним гуманітарних прав вимагає продовження досліджень; окрім того ситуація є динамічною, що потребує неперервного аналізу державної політики у цьому аспекті; запропонованим доробком хотіли б внести свій вклад у розв'язання проблеми захисту українських культурних цінностей.

Мета статті проаналізувати політику України за допомогою основних міжнародних нормативно-правових актів і вітчизняних законів щодо збереження культурної спадщини в умовах повномасштабної війни; виявити що наразі зроблено владою і що робиться задля збереження і відновлення культурно-історичної спадщини та для повернення незаконно вивезених російськими окупантами культурних цінностей. Визначити недоліки політики державних органів у сучасних реаліях щодо збереження і повернення культурної спадщини. Окреслити чинники, що сприятимуть у захисті та поверненні культурної спадщини.

Методи дослідження. Упродовж дослідження використовувалися наступні методи наукового пізнання як: аналіз, синтез, індукція, дедукція, статистичний, діалектичний, структурно-логічний, порівняльний та інші методи. Синтез, як прийом наукового пізнання, використовувався для узагальнення діяльності державних органів та їх взаємодію до війни і під час військових дій, співпрацю з ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини України. Аналіз сприяв можливості показати діяльність державних органів, стан обліку пам'яток. За допомогою статистичного методу було надано статистичні дані кількісних та якісних показників у сфері культурно-історичних пам'яток. Діалектичний метод визначив особливості діяльності ЮНЕСКО у сфері культурної спадщини України. Порівняльний метод дав змогу визначити проблему резистентності культурної спадщини в умовах як Другої світової так і російсько-української війни, показавши як терористична політика РФ та недотримання норм міжнародних угод привела до знищення культури українців як раніше, так і тепер. Проблемно-хронологічний метод дав змогу розбити вивчення питання державної політики щодо охорони культурної спадщини на окремі проблеми, і це дало змогу розглянути їх в хронологічному порядку. Метод ретроспективного аналізу сприяв політичному прогнозуванню компенсаторної реституції культурних пам'яток і об'єктивним висновкам щодо прогнозів діяльності державних інституцій у захисті культурно-історичної спадщини з залученням міжнародної спільноти, громадської ініціативи, правового інструментарію задля збе-

реження і відновлення культурно-історичної спадщини та для її повернення.

Результати. Внаслідок російського наступу та тимчасової окупації українська культурно-історична спадщина зазнала величезних втрат. Як заявила директорка з питань культури та надзвичайних ситуацій ЮНЕСКО Кріста Піккат: «Культурна спадщина дуже часто зазнає супутньої шкоди під час воєн, але іноді на неї націлюються спеціально, адже вона є сутністю ідентичності країн» [3]. У перші місяці агресії це були заклади освіти та культури. Адже за версією російської пропаганди, метою цієї війни є не лише знищення України і загарбання її території, а й те, що українці мають пройти так звану «денацифікацію». Відкрито з усіх інформаційних майданчиків говориться про необхідність запровадження репресій та жорсткої цензури, зокрема у сферах освіти та культури. Так державне видання обґрунтовує геноцид щодо українців: «Подальша денацифікація цієї маси населення полягає у перевихованні, яке досягається ідеологічними репресіями (придушенням) нацистських установок та жорсткою цензурою: не лише у політичній сфері, але обов'язково також у сфері культури та освіти» [4].

Такі заяви є яскравим свідченням для міжнародної спільноти, що це справжній геноцид проти народу, що обрав незалежний демократичний шлях розвитку. Терор і насилля, що здійснює держава-терорист дає змогу провести паралелі між Росією і нацистською Німеччиною. Тому постійний представник України при ООН Сергій Кислиця, згадуючи Нюрнберзький процес вважає, що історичні уроки необхідно вивчити та взяти до уваги, коли ми зосереджуємо наші зусилля на тому, щоб притягнути росію до відповідальності про злочини не лише проти людини, а й проти культури та розкрадання культурних цінностей, і їх компенсація може бути забезпечена за рахунок російських активів і коштів, які знаходяться за межами Росії. Так, згідно зі ст. 54 Конституції України «культурна спадщина охороняється законом, а держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [5]. На законодавчому рівні культурна спадщина регулюється законами України «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», низкою міжнародних конвенцій про охорону спадщини, ратифікованих Україною. Важливим завданням для держави щодо охорони культурної спадщини було проведення її повної реєстрації. Адже у 2017 р. до Закону України «Про охорону культурної спадщини» були внесені уточнення щодо терміну пам'ятки культурної спадщини (це об'єкт, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України або взятий на державний облік згідно до законодавства, що

діяло до набрання чинності цим Законом...) [6].

Війна впливає не лише на матеріальну спадщину, а й на фахівців, що обслуговують культурний сектор. Це художники, працівники музеїв та багато інших працівників культури, позбавлені засобів до існування через війну. Війна загрожує і охороні нематеріальної спадщини, як безперервності культурного життя, а також позбавлення доступу до мільйонів музейних експонатів у сотнях музеїв та приватних колекцій. Верифікована ступінь руйнації чи пошкодження на 6 жовтня 2022 р. (за даними Міністерства культури та інформаційної політики - МКІП) 161 об'єкта культурної спадщини. Серед них: 23 пам'ятки національного значення, 129 пам'яток місцевого значення [7]. Вже на 26 жовтня 2022 р. за даними заступника МКІП Катерини Чуєвої пошкоджено близько 1 тис. об'єктів культурної спадщини та культурних інституцій та верифіковано 552 об'єкти [8]. Натомість Спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) підтвердила пошкодження (більш ніж вдвічі менше) 207 об'єктів культурної спадщини в Україні від початку широкомасштабного вторгнення Росії (дані на 30 жовтня 2022 р.) [3]. ООН використовує супутникові зображення «до і після» для моніторингу руйнувань об'єктів культури. Нагадаємо, що за всіма міжнародними нормами ведення війни державі-окупанту, яка зайняла територію, категорично заборонено знищувати культурні цінності та історичні пам'ятки. Дане положення закріплене у ст. 15-16 Другого протоколу Гаазької конвенції [9]. Більш того, ст. 8, пункт 2b(ix) Римського статуту міжнародного кримінального суду визначає умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники як воєнний злочин [10]. Зазначимо, що РФ не підписала Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та відкликала свій підпис під Римським статутом.

Влада намагалася наповнити Державний Реєстр, що було і є механізмом надання захисту унікальним пам'яткам. Проте, на території України нараховується 130 тис. пам'яток, а на державному обліку у 2021 р. перебувало близько 65 350 (52%) об'єктів археології, 44 496 (35%) – історії, 1944 – монументального мистецтва (2%) [11]. Проблема з наповненням Реєстру залишалася актуальною, зокрема у травні 2021 р. мер Києва Віталій Кличко звинуватив МКІП у сприянні знищенню об'єктів культурної спадщини столиці, оскільки за попередні 3 роки КМДА запропонувала внести до Державного реєстру 1509 об'єктів, але чиновники МКІП ухвалили рішення лише щодо 23 об'єктів [12]. Якщо такими темпами наповнювати Реєстр, то матимемо його через багато десятиліть... З огляду на це, багато фахівців, зокрема, Л. Руденко, К. Поливач наголошували на доцільності забезпе-

чення наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України як прозорої, достовірної та загальнодоступної системи державного обліку, з використанням сучасних інформаційних технологій [13, С.57]. Враховуючи реформу децентралізації, як нову систему адміністративно-територіального устрою, відповідальність за збереження і реєстрацію культурної спадщини мали взяти територіальні громади, хоча на жовтень 2020 р. цим формально ще управляли районні ради. Отже процес йшов занадто повільно. Наголосимо, що ще після вторгнення у 2014 р. Росія включає до власного державного реєстру об'єктів культурної спадщини культурні скарби Криму. Українські дослідники наголошували, що правове регулювання охорони і повернення спадщини на окупованих територіях є неефективним і необхідно його вдосконалення. Критика торкалася не лише законодавства щодо окупованих територій. Так, у Законі «Про охорону культурної спадщини», стаття 27 визначає, що коли пам'ятці загрожує небезпека пошкодження, руйнування чи знищення, власник або уповноважений ним орган зобов'язані привести цю пам'ятку до належного стану, проте не містить спеціальних норм щодо захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту [14]. Ці питання в Україні регулює Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. Підкреслимо, що Закон «Про приєднання України до II протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р.» Верховна Рада ухвалила лише 30 квітня 2020 р. Тобто війна з 2014 р., але цей механізм Україною 6 років не використовувався через не ратифікацію. Так само Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 р., проте довго не ратифікувала його, через необхідність привести законодавство до норм Статуту. В умовах вже повномасштабної війни для врегулювання питання взаємодії із Міжнародним кримінальним судом (МКС) та забезпечення роботи їх представників в Україні Верховна Рада 3 травня 2022 р. прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [15]. Це важливо, адже агресивні дії щодо культурних об'єктів віднесені Римським статутом до військових злочинів та підпадають під юрисдикцію МКС [10]. Ще у березні 2022 р. президент США Дж. Байден оголосив про створення зовнішньої комісії з конфліктів в Україні, яка збирає документацію, спрямовану на притягнення Росії до відповідальності за її дії [16].

Музеї не були проінформовані, що робити у випадку, якщо почнеться повномасштабна війна, а рівень підготовки культурних інституцій та їх персоналу до екстрених ситуацій був невисоким. Навесні 2021 р. МКІП актуалізували перелік музей-

них об'єктів, які підлягають першочерговій евакуації («червоний список»). На жаль, подальших дій не було. Хоча частина музеїв Києва восени 2021 р. буквально вимагали план евакуації, пакувальний матеріал у Міністерства, транспорт. Владні інституції не вбачали на тоді потребу у негайних діях. У Львові пропонували розробити план евакуації та зберігання культурних цінностей і провести навчання для працівників закладів культури, але і цього не відбулося. 11 лютого 2022 р. на сайті МКІП була розміщена інформація про Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, де вказувалося, про загальні заходи з охорони (збереження) культурних цінностей, зокрема систематизація інформації про цінності, включаючи мінімальну інформацію про кожну, що дозволяє однозначно її ідентифікувати, з обов'язковим фотографуванням і дублювання інформації на різних засобах зберігання [17].

Як бачимо, можливість резистентності (від лат. *resistentia*) опірність була малою. Тому велика частка музейних колекцій на окупованих територіях була вкрадена та перевезена на території загарбника. Рішення МКІП про евакуацію творів мистецтва було ухвалено 24 лютого, разом із запровадженням в Україні воєнного стану. Ухвалення рішень на місцях ускладнили російські удари по всій країні та стрімкий наступ російських військ. Так, деякі міста просто не мали часу рятувати чи захистити свою спадщину: російські танки були на їхніх вулицях вже у перший день війни. Тим часом області, розташовані трохи далі від фронту, намагалися забезпечити музейні експонати і захистити архітектуру. Частина музеїв встигли перемістити найцінніші експонати у безпечні місця. Так, частина музеїв Одеси ще у січні, під виглядом відправки на виставки, готувалися до евакуації експонатів у західні регіони країни. Ряд музеїв обласних центрів, архівів, галерей зняли з експозиції та захистили основні експонати, згодом евакуацію фондів почали музеї Вінниці, Житомира, Сум, Чернігова, Дніпровський історичний музей, Національний музей історії в Києві. Звісно деталі кампанії з захисту української культурної спадщини не розкриваються. Враховуючи надскладні умови, спричинені війною, евакуація творів мистецтва видавалася ризикованою та складною. Водночас, 24 листопада 2022 р. міністр О. Ткаченко зазначив, що переважна більшість того, що треба було евакуювати, вже евакуювана у безпечні місця; маємо справу з найбільшою евакуацією колекцій з часів Другої світової війни. Водночас, зазначив, що «ми наразі готуємо деякі необхідні зміни до порядку евакуації, тому що ніхто ніколи цим впродовж 80 років не займався» [18]. Виникає питання, чому не займалися, вже маючи досвід окупованої спадщини з 2014 р. На сьогодні завдання державної влади не допустити руйнування пам'яток; швидко

і якісно відновити їх у разі пошкоджень. Водночас, МКІП зменшив видатки витрат у 2023 р. на збереження культурної спадщини (459 млн. грн.), однак отричі збільшив фінансування телемарафону (1,5 млрд.грн.) [19].

Першим «діджиталізованим» на півдні України був Херсонський Художній музей. Колекція музею налічувала понад 13 тис. творів і предметів. Найкраща в Європі колекції І.Айвазовського, О.Шовкуненка, М.Пимоненка, Т.Яблонської, М.Врубеля, художників Балтії, іконопис XVIII-XX ст. Його називали «українським Лувром». Лише коли Херсон (для прикладу) був під обстрілами, влада запропонували виїхати і вивезти експозицію, проте організувати у тих умовах це вже було неможливо. Херсонці, попри ризик бути вбитими чи ув'язненими, зафільмували, як вороги грабують цінності, які саме, і як їм допомагають працівники-колаборанти (без них ворог навряд чи зумів би знайти найцінніші експонати музею). Херсонці, які крадькома спостерігали це завантаження, розповідали, що плакали, адже експонати на які дихати боялись у мирний час, окупанти валили як сміття. Картини з Херсонського музею були продемонстровані у соціальних мережах кримчан, засвідчуючи що вони у Криму, у Художньому музеї Сімферополя. Їх впізнала директорка Херсонського музею Аліна Доценко [20]. У Мелітопольському краєзнавчому музеї зберігалася унікальна колекція скіфського золота IV ст. до н. е. частково або повністю (сьогодні відсутні данні, місто під окупацією) були вивезені країною-терористкою.

Влада співпрацювала і продовжує консультації та переговори з міжнародними партнерами. Комітет ЮНЕСКО з охорони культурної спадщини у разі збройного конфлікту (Україна є членом з 2021 р.) ухвалив 18 березня 2022 р. Декларацію про захист культурної спадщини, де закликав Росію дотримуватися зобов'язань відповідно до Гаазької конвенції й ратифікувати Другий протокол до неї; припинити пограбування, незаконного присвоєння й вандалізму проти українських культурних цінностей [21]. Комітет не отримав відповіді від РФ, але ухвалив рішення спрямувати до України фінансову підтримку й висловив готовність надати статус посиленого захисту (enhanced protection) ключовим об'єктам спадщини. ЮНЕСКО продовжує роботу про надання таким об'єктам згаданого статусу, фіксує їх, та автоматично визнає руйнування окупантами об'єктів культурної спадщини військовим злочином. Президент України В. Зеленський, в умовах небезпеки знищення унікальної архітектури офіційно звернувся до ЮНЕСКО, щодо включення до Списку всесвітньої спадщини історичного центру Одеси, щоб захистити його від російських авіаударів. Зазначимо, що співпрацюючи з ЮНЕСКО, Україна у 2018 р. досягла безпрецедентного рішення даної організації:

прямого моніторингу на території АР Крим об'єктів культурно-історичної спадщини. Одним з успішних кроків було й те, що Україна у березні 2022 р. здобула перемогу у справі проти РФ у Міжнародному суді ООН. Суд зобов'язав РФ негайно припинити вторгнення в Україну. Співпраця з міжнародним товариством дає свої результати, адже багато культурних установ світу відповіли на заклик про допомогу. Мережа європейських музейних організацій (NEMO), а саме: польські музеї створили Комітет допомоги музеям України; Франція, Нідерланди, Італія направили тони необхідних пакувальних матеріалів; Скандинавський музей у Стокгольмі започаткував фонд для фінансування Національного музею історії України в Києві ін. У квітні 2022 р. Всесвітній фонд пам'яток (WMF) оголосив про запуск діяльності Фонду реагування на проблеми захисту культурної спадщини України. Щоб знайти відповідь на питання, якою є практика збереження та порятунку культури в нових умовах збройного конфлікту, 26 жовтня у Києві відбулася міжнародна конференція «Культурна спадщина в умовах війни: захист, збереження та реставрація» під патронатом ЮНЕСКО і за сприяння Ради Європи.

Надзвичайно актуальним є використання всіх міжнародних механізмів для захисту культурної спадщини. В 2019 р. був підготовлений матеріал «Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту: захист культурної спадщини», у якій дослідники дійшли висновку що багато міжнародних механізмів для захисту культурної спадщини Україною не використовуються або використовуються частково. Так само автори доходять до висновку що на 2019 р. Україна частково використовувала міжнародні договірні механізми [22]. Відповідно до Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, для позначення пам'яток культури, які потребують особливої охорони під час воєнного конфлікту, є емблема із зображенням Блакитного щита. Найцінніші пам'ятки маркуються цим міжнародним знаком. Проте якщо ворога перед обстрілами не зупиняють написи «діти», то що говорити про знаки на культурних об'єктах. На жаль, це не є перешкодою для РФ.

З 2017 р. йде обговорення необхідності створення електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини і культурних цінностей. В 2020 р. навіть було розроблено його прототип Портал «Культурна спадщина України», який передбачає об'єднання на порталі всіх державних реєстрів у галузі культури, зокрема Державного реєстру національного культурного надбання, Державного реєстру нерухомих пам'яток України, Реєстрів викрадених та втрачених культурних цінностей, Бази даних Музейного фонду України. Лише 12 липня 2022 р. МКІП анонсувало створення

цифрової платформи управління національною культурною спадщиною у співпраці з ЮНЕСКО, де збиратимуть, генеруватимуть, контролюватимуть і зберігатимуть інформацію про культурну спадщину, доступ до неї буде відкритим.

Надзвичайно важливим напрямком в умовах війни є документування втрат культурної спадщини. Так, міністр О.Ткаченко постійно підкреслює, що МКІП верифікує усі дані про ті заклади культури, як постраждали від військових дій. Ще 9 березня 2022 р. МКІП оголосило про збір інформації щодо пошкоджень і руйнувань об'єктів культурної спадщини, вчинених росіянами, закликаючи свідків надіслати фото або відеодокази за допомогою національної платформи <https://culturecrimes.mkip.gov.ua>. У цьому контексті владі та громадським організаціям важливо через всі можливі засоби комунікації проводити серед українського суспільства роз'яснювальні роботи щодо правильної фіксації даних злочинів. 5 квітня 2022 р. Український культурний фонд запустив інтерактивну «Мапу культурних втрат».

Одним із ефективних методів фіксації зруйнованих, пошкоджених, знищених пам'яток і об'єктів культури стає оцифрування культурної спадщини. Про підтримку цифровізації української спадщини заявили ЮНЕСКО, Литва, Польща, організація Blue Shield Danmark ін. Хоча цифрове збереження не замінює фізичного об'єкта, воно може допомогти зберегти пам'ять, повернути викрадене і відновити зруйноване. Паралельно об'єкти спадщини архівують у цифровому вигляді волонтери з міжнародного проєкту «Врятувати українську культурну спадщину онлайн». Світовий розголос про грабування українських культурних цінностей «Postcards from Ukraine»/«Листівки з України» - проєкт Українського інституту, який розповідає про зруйновані пам'ятки України. Охопив аудиторію у понад 13 млн людей онлайн у більш ніж 60 країнах світу. За підтримки USAID створено єдину базу із близько 100 пам'яток, де можна побачити масштаби руйнувань і прочитати історію кожної [23].

Не вирішення питання резистентності культурно-історичної спадщини веде до проблеми отримання реституції для їх відновлення у результаті завданої збройним конфліктом шкоди. Нині чимало критикують міжнародно-правову систему, що склалася після Другої світової. Міжнародні інституції, наприклад ООН, показують неспроможність дієвого посередництва між сторонами збройного конфлікту. Виявляється не так багато конвенційних норм стосуються зобов'язань про реституцію. Враховуючи уроки Другої світової, здійснюється досудове Кримінальне провадження за злочини пов'язані з українською культурною спадщиною в умовах повномасштабної агресії. Законодавчо проблеми повернення культурних цінностей регулюється Законом України «Про вивезення,

вивезення та повернення культурних цінностей», 1999 р. із внесеними змінами і доповненнями (останні у 2020 р.). рф прийняла закон «Про культурні цінності, які були переміщені в Союз РСР у результаті Другої світової війни та знаходяться на території Російської Федерації» 1998 р., привласнивши собі все, що вдалось вивезти, що і викликає негативну реакцію світового співтовариства через незбереження процедури вивезення культурних цінностей. На думку Д.Ковалю, цей закон легалізує грабіжницький характер вивезення і серйозно впливає на оцінку компенсаторної реституції [24, С.45]. Ситуація у Сирії та Україні свідчать про те, що росія ігнорує міжнародні норми. Експерти Національного інституту національних стратегій рекомендують: виробити державну політику, спрямовану на збереження культурних цінностей під час війни; підготовку позовів до міжнародних судових інстанцій проти рф щодо незаконного привласнення культурних цінностей України [25]. Міжнародна місія, що працює у Криму, закликає сусідні держави, щоб ті залишатися пильними, адже велика кількість предметів мистецтва були викрадені: старожитності, скіфські артефакти з археологічних розкопок. Далі місія констатує, що «окупаційна влада, як правило, зобов'язана відновити status quo ante після закінчення окупації». Отже, росія має значні зобов'язання в усуненні заподіяної шкоди і співпраці з «компетентними органами» для подальшого збереження та захисту культурної спадщини на всіх територіях під її окупацією та ефективним контролем. Тобто підкреслюється обов'язок Росії здійснити реституцію культурних цінностей.

Враховуючи масштаби руйнувань відновити культурну спадщину лише за рахунок державного бюджету буде вкрай складно, тому важливості у захисті об'єктів культури набувають і недержавні об'єднання, і громадянське суспільство, благодійні та волонтерські рухи й спільноти. Для прикладу: івано-франківський колектив художників «Асортиментна кімната» облаштував кілька укриттів; директор львівського музею «Територія Терору» організувала кризовий фонд «Швидка музейна допомога», підтриманий Єврокомісією та асоціацією MitOst; інвестиційна компанія родини Довгих «Dovgiy Family Office» бере активну участь у захисті історико-культурних об'єктів Києва, створивши благодійний фонд «Можемо разом». Пам'ятник княгині Ользі на Михайлівській площі наразі захищає 3,5 тис. мішків піску, а пам'ятник святому Володимиру захистили іншою технологією: панелями, які тримають бетон, і конструкціями стилобату. За підтримки МКІП та оператора «Vodafone Україна» створено проєкт «Збережіть українську культуру» завданнями якого є фіксація військових злочинів російської армії проти пам'яток культури України та залучення меценатів до збереження та відбудови культурної спадщини.

Висновки. Стан культурної спадщини в Україні і до повномасштабної війни можна охарактеризувати як складний, а в умовах повномасштабної агресії ситуація стала катастрофічною. У сучасних реаліях може здаватися, що не на часі розгляд питань зі сфери культури. Однак саме культурно-історична спадщина та цінності ідентифікують націю та є ще одним із фронтів боротьби проти російської агресії. В умовах нездатності і неспроможності міжнародних організацій і міжнародної спільноти вплинути на РФ, реальний захист культурно-історичної спадщини лягає передовсім на Україну. На жаль, державою не були здійсненні превентивні заходи, щоб запобігти значним втратам культурних цінностей або хоча б пом'якшити їх. Повернення розграбованого можливо лише при умові перемоги над ворогом, а подальше розграбовування (наприклад) з Криму, зупинить розбитий Керченський міст; та перенесення кордонів до 1991 р.; міжнародний трибунал і стягнення репарацій з агресора.

На сьогодні ж, в умовах воєнного стану, існує нагальна потреба в удосконаленні державної політики і законодавства задля збереження і повернення культурно-історичної спадщини. Державні інституції мають:

- прийняти окремий нормативно-правовий акт «Про захист об'єктів культурної спадщини в умовах війни та окупації», розробити стратегію державної політики у сфері охорони та збереження культурної спадщини (за 9 місяців війни не прийнято жодного законодавчого акту щодо культурної спадщини у воєнний час);
- прискорити роботу з наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України; створити віртуальну електронну систему культурної спадщини, де тисячі оцифрованих об'єктів містяться у мережі у відкритому доступі;
- налагодити ефективну співпрацю органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, організацій та підприємців у збереженні (евакуації) і поверненні (по-можливості) культурної спадщини в умовах воєнного стану;
- співпрацювати з міжнародними організаціями і міжнародним співтовариством, інформуючи світову громадськість про злочини російської армії проти української культури;
- ініціювати створення окремої міжнародної організації в рамках ЮНЕСКО з контрольними функціями щодо збереження культурних пам'яток під час війни;
- залучати міжнародне співтовариство та вимагати притягнення до відповідальності винних у навмисному знищенні об'єктів культурної спадщини; ініціювати виключення Росії з міжнародних культурних організацій, таких як ЮНЕСКО.
- удосконалити систему моніторингу з боку державних органів влади, фіксацію інформації про чис-

ленні пошкодження та руйнування пам'яток, продовжуючи документування пошкоджень, наскільки це можливо в умовах воєнних дій, верифікувати відповідну інформацію, залучаючи громадські об'єднання та небайдужих громадян;

- активізувати діяльність волонтерських рухів, громадянських організацій, меценатів до забезпечення потрібними матеріалами для збереження та порятунку культурно-історичної спадщини в умовах війни;
- використати концепції культурного геноциду для кваліфікування дій РФ в Україні, що відкриває можливості компенсаторної реституції культурних цінностей, завдану українській культурі та ідентичності агресором;
- продовжувати популяризувати українську культуру, українську культурну спадщину в Україні та світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tentative Lists. Ukraine. URL: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=ua&order=states> (Last accessed: 29.11.2022).
2. Державний реєстр національного культурного надбання. URL: <https://data.gov.ua/dataset/014aba3a-63ed-4edf-b6b1-b26f1ad29953> (дата звернення: 29.11.2022)
3. UN: 207 Ukraine cultural sites damaged during Russian invasion. URL: <https://www.axios.com/2022/10/27/un-ukraine-cultural-sites-damage-russia-war-satellite-images> (Last accessed: 29.11.2022).
4. РФ обґрунтовує геноцид: державне видання пояснює, чому Україну та українців слід знищити. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/> (дата звернення: 29.11.2022)
5. Конституція України - Розділ II. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 29.11.2022)
6. Закон України Про внесення змін до ЗУ «Про охорону культурної спадщини» щодо визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-19> (дата звернення: 29.11.2022)
7. Кількість зруйнованих пам'яток культури продовжує зростати. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7863.html> (дата звернення: 29.11.2022)
8. МКІП верифікувало 552 об'єкти культурної спадщини та культурної інфраструктури, які пошкодили росіяни. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7973.html> (дата звернення: 29.11.2022)
9. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення: 29.11.2022)
10. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 29.11.2022)
11. На державному обліку перебувало близько 65 350 (52%) об'єктів археології, 44 496 (35%) – істо-

пії...URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162 (дата звернення: 24.11.2021).

12. Київрада звернулася до ВРУ і Кабміну щодо вирішення питання занесення об'єктів культурної спадщини Києва до Держреєстру нерухомих пам'яток України. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/kivrada_zvernulasya_do_verkhovno_radi_i_kabminu_schodo_virishennya_pitannya_zanesennya_obyektiv_kulturno_spadschini_kiyeva_do_derzhreyestru_nerukhomikh_pamyatok_ukrani/ (дата звернення: 29.11.2022)

13. Руденко Л., Поливач А. Збереження і використання культурної спадщини в Україні: проблеми та конструктивні пропозиції. *Український географічний журнал*. 2018. 2. С.51-61

14. Закон України «Про охорону культурної спадщини». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 29.11.2022)

15. Закон України Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення: 29.11.2022)

16. The Biden Administration Announces New Humanitarian, Development, and Democracy Assistance to Ukraine and the Surrounding Region URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/24/fact-sheet-the-biden-administration-announces-new-humanitarian-development-and-democracy-assistance-to-ukraine-and-the-surrounding-region/> (Last accessed: 29.11.2022).

17. Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html> (дата звернення: 29.11.2022)

18. Повірте, в нас є план: Ткаченко про евакуацію музеїв, бюджет на телемарафон...URL: https://ukrrudprom.com/digest/Povrte_v_nas_plan_Tkachenko_pro_evakuatsyu_muzev_byudget_na_telemarafon_obmn_nota_na_Pushkna.html (дата звернення: 29.11.2022)

19. Мінкульт зменшив бюджет на культуру і збільшив видатки на телемарафон – Ткаченко URL: <https://imi.org.ua/news/minkult-zmenshyv-byudzhet-na-kulturu-i-zbilshyv-vydatky-na-telemarafon-tkachenko-i49235> (дата звернення: 29.11.2022)

20. Якби не колаборанти, ми би врятували музей від росіян. Інтерв'ю з директоркою Херсонського художнього музею Ганна Щокань. URL: <https://lifepravda.com.ua/culture/2022/11/12/251267/> (дата звернення: 29.11.2022)

21. Declaration on the protection of cultural heritage in Ukraine. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380949> (Last accessed: 29.11.2022).

22. Андреюк Є., Бусол К., Коваль Д. Міжнародні механізми захисту культурних цінностей на окупованих територіях. URL: <https://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/Mizhnarodni-mehanizmy-zahystu-KTS-e-doc-1.pdf> (дата звернення: 29.11.2022)

23. Postcards From Ukraine. URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/> (Last accessed: 29.11.2022).

24. Коваль Д. В ім'я мистецтва: міжнародно-правовий контекстуальний аналіз захисту культурних цінностей у зв'язку зі збройним конфліктом: монографія. Одеса: Фенікс, 2016. 418 с.

25. Аналіз загроз знищення, незаконного привласнення та вивезення рухомих культурних цінностей України на територію РФ. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pryvlasnennya-ta-vyvezennya> (дата звернення: 29.11.2022).

REFERENCES:

1. Tentative Lists. Ukraine. URL: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=ua&order=states> (Last accessed: 29.11.2022).

2. Derzhavnyi reiestr natsionalnoho kulturnoho nadbannia. URL: <https://data.gov.ua/dataset/014aba3a-63ed-4edf-b6b1-b26f1ad29953> (Last accessed: 29.11.2022) [in Ukrainian].

3. UN: 207 Ukraine cultural sites damaged during Russian invasion. URL: <https://www.axios.com/2022/10/27/un-ukraine-cultural-sites-damage-russia-war-satellite-images> (Last accessed: 29.11.2022).

4. RF obgruntovuiе henotsyd: derzhavne vydannia poiasniuiе, chomu Ukrainu ta ukraintsv slid znyshchyty. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy - Rozdil II. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do ZU «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» shchodo vyznachennia poniattia «pam'iatka kulturnoi spadshchyny». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-19> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

7. Kilkist zruinovanykh pam'iatok kultury prodovzhuie zrostaty. <https://mkip.gov.ua/news/7863.html> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

8. MKIP veryfikovalo 552 obiekty kulturnoi spadshchyny ta kulturnoi infrastruktury, yaki poshkodyly rosiiany. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7973.html> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

9. Druhyi protokol do Haazkoi konventsii pro zakhyst kulturnykh tsinnostei u razi zbroinoho konfliktu 1954 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

10. Rymyskyi statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

11. Na derzhavnomu obliku perebuvalo blyzko 65 350 (52%) ob'ektiv arkhеolohii, 44 496 (35%) – istorii. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162 (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

12. Kyivrada zvernulasia do VRU i Kabminu shchodo vyrishennia pytannia zanesennia ob'ektiv kulturnoi spadshchyny Kyieva do Derzhreiestru nerukhomykh pam'iatok Ukrainy. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/kivrada_zvernulasya_do_verkhovno_radi_i_kabminu_

schodo_virishennya_pitannya_zanesennya_obyektiv_kulturno_spadschini_kiyeva_do_derzhreyestru_nerukhomikh_pamyatok_ukrani/ (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

13. Rudenko L., Polyvach A. (2018). Zberezhennia i vykorystannia kulturnoi spadshchyny v Ukraini: problemy ta konstruktyvni propozyzii. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*. 2. S.51-61. [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy tainshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo spivrobitnytstva z Mizhnarodnym kryminalnym sudom. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

16. The Biden Administration Announces New Humanitarian, Development, and Democracy Assistance to Ukraine and the Surrounding Region. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/24/fact-sheet-the-biden-administration-announces-new-humanitarian-development-and-democracy-assistance-to-ukraine-and-the-surrounding-region/> (Last accessed: 29.11.2022).

17. Zakhyst kulturnykh tsinnosti u razi zbroinoho konfliktu. URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

18. Povirte, v nas ye plan: Tkachenko pro evakuatsiu muzeiv, biudzheta na telemarafon... URL: https://ukrrudprom.com/digest/Povirte_v_nas_plan_Tkachenko_pro_evakuatsyu_muzev_byudzet_

na telemarafon_obmn_nota_na_Pushkna.html (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

19. Minkult zmeshyiv biudzheta na kulturu i zbilshyv vydatky na telemarafon – Tkachenko. URL: <https://imi.org.ua/news/minkult-zmeshyiv-byudzheta-na-kulturu-i-zbilshyv-vydatky-na-telemarafon-tkachenko-i49235> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

20. Yakby ne kolaboranty, my by vriatuvaly muzei vid rosiian. Interviu z dyrektorkoiu Khersonsoho khudozhnoho muzeiu Hanna Shchokan. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/11/12/251267/> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

21. Declaration on the protection of cultural heritage in Ukraine. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380949> (Last accessed: 29.11.2022).

22. Andreiuk Ye., Busol K., Koval D. Mizhnarodni mekhanizmy zakhystu kulturnykh tsinnosti na okupovanykh terytoriiakh. URL: <https://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/Mizhnarodni-mekhanizmy-zahystu-KTS-e-doc-1.pdf> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

23. Postcards From Ukraine. URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

24. Koval D. (2016). V im'ia mystetstva: mizhnarodno-pravovyi kontekstualnyi analiz zakhystu kulturnykh tsinnosti u zv'iazku zi zbroinym konfliktom: monohrafiia. Odeca: Feniks, 418 s. [in Ukrainian].

25. Analiz zahroz znyshchennia, nezakonnoho pryvlasnennia ta vyvezennia rukhomykh kulturnykh tsinnosti Ukrainy na terytorii RF. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pryvlasnennya-ta-vyvezennya> (Last accessed: 29.11.2022). [in Ukrainian].

The problem of resistance and restitution of cultural-historical heritage of Ukraine during Russian aggression: political and state aspect

Nikolaieva Tetiana Mykhailivna

Ph.D. in History, Associate Professor, Professor at the Department of Political Technologies
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Peremohy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6772-5928

Pohorielova Inna Serhiivna

Ph.D. in History, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Technologies
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Peremohy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6560-242X

The article indicates the importance of resistance and restitution of cultural and historical heritage, because by defending it, the Ukrainians are defending their national identity. These matters are regulated by the regulatory and legal system, in particular: the Constitution of Ukraine; international conventions ratified by the Verkhovna Rada (High Council) of Ukraine; laws of Ukraine «About the protection of cultural heritage», «About the export, import and return of cultural values» etc. and the activity of state institutions of Ukraine. Armed aggression of the Russian Federation caused a vast loss of cultural memorials of Ukraine's cultural heritage. Disadvantages in the law system are pointed out, such as: missing laws and applied changes to the law system, which dictate the activity of certain state institutions regarding the tracking and protection of cultural values in case of an armed conflict, during military time.

The article analyses the practical activity of the government, regarding the saving of cultural and historical heritage in war conditions, in particular: measures taken by the Ministry of Culture and Information Policy to save the cultural values, cultural heritage during war state. The problems of an institutional, legal, and organizational nature regarding the implementation of the cultural heritage preservation policy in modern realities are characterized. Negative tendencies in the area of saving cultural and historical heritage are defined: vast destruction and damage of Ukrainian heritage by Russian military, export of cultural values, problems of fixation and monitoring, slow filling of State Register of cultural acquisition, full lack of system of electronic information resources of Ukraine's cultural heritage. The importance of in time evacuation of cultural values, its full register and digitization is underlined. Invasive goals of the Russian federation and cultural genocide of cultural and historical property of Ukrainian people can be tracked, as well as the attempt to destroy national identity of the people, by destroying the cultural values. Factors, which will assist the improvement of the process of saving cultural and historical heritage are outlined.

The authors have analyzed the achievements of Ukraine in the area of resistance and restitution of cultural and historical heritage. In particular, active cooperation with UNESCO, international organizations regarding the preservation, restoration and return of the cultural heritage of Ukraine. Suggestions about upgrading the state policy regarding the protection and saving of cultural heritage have been formulated. Authors have summed up the key ways of executing the Ukraine policy regarding recovery and restitution of cultural values.

Key words: state policy, cultural and historical heritage, denazification, war, cultural genocide, cultural values, public initiative, state strategy, Ukraine, UNESCO, resistance, restitution, compensatory restitution.